Naaler

SOSIALØKONOMEN

t 320.5
S85

Statistisk Sentralbyrå
Biblioteket
- 5 FEB 1960

1

JANUAR 1960

AV INNHOLDET:

Nye lønnsforhandlinger

Forbrukeropplysning og forbruksforskning

Kjøperåd basert på vareundersøkelser

Virkninger av rasjonalisering

Frihandelsdebatten fortsetter

t 320.5
S85

Historien om π

Et av de seneste fremstøt i geometrien siden Archimedes og Euclid for 2000 år siden la grunnvollen, ble nylig utført på en IBM 704 kalkulator i Paris. Den beregnet på en time og førti minutter verdien av «Pi» med 10.000 desimaler.

π som karakteriseres ved hjelp av den lille bokstav «p» i det greske alfabet, og som uttrykker forholdet mellom en sirkels omkrets og dens diameter, har vært en brysom, men interessant venn i alle år.

Den første verdi for π finnes i Bibelen og var 3. Grekerne forbedret den til 3 1/7. Omsider i 1874 hadde den engelske matematiker Shanks etter to års møysommelig arbeide forbedret π's verdi til 707 desimaler. I løpet av 40 sekunder hadde IBM 704 passert Shanks siste desimaler og var på vei mot de ti tusen.

Slik ser π ut med 10.000 desimaler. For interesserte er gratis eksemplarer tilgjengelige ved henvendelse til IBM, Storgt. 5, Oslo.

IBM DATA BEHANDLING

SOSIALØKONOMEN

Tidligere Stimulator

Utgitt av Sosialøkonomisk Samfunn

Nr. 1 - 14. årgang - januar 1960

Nye lønnsforhandlinger

Mens de fleste tariffavtaler innenfor næringslivet har utløpstid i 1961, gjelder den nåværende avtale for statens embets- og tjenestemenn bare fram til 1. juli 1960. Forhandlerne på begge sider er allerede i gang med å forberede det nye oppgjøret, og vi vil med det samme få uttrykke håpet om at forhandlingene kan avsluttes i rett tid. Oppgjørene for staten har hatt en tendens til å trekke ut alt for lenge. Således ble det så sent som høsten 1959 foretatt justeringer som ledd i det forrige oppgjøret med virkning fra 1. januar 1958.

Forhandlingene som begynner nå, vil bli ført etter den nye tjenestetvistloven. Dette innebærer blant annet at tallet på organisasjoner med full forhandlingsrett er blitt redusert, og at spørsmål som ikke blir løst ved forhandlingsbordet går til endelig avgjørelse i Statens lønnsutvalg. For sosialøkonomene skulle situasjonen foran forhandlingene være bedre enn før; vår hovedorganisasjon, Embetsmennenes Landsforbund, er blitt styrket gjennom sammenslutningen med Norges Akademikersamband, og vi har gjennom Sosialøkonomisk Samfunn direkte forhandlingsrett ved justeringsforhandlinger.

Grunnlaget for forhandlingene er også vesentlig annerledes foran det nye oppgjøret enn det har vært tidligere. Vi tar neppe feil når vi regner med at resultatene fra Statistisk Sentralbyrås lønnstelling for statens embets- og tjenestemenn pr. 1. mars 1959 vil bli flittig brukt på begge sider av forhandlingsbordet. Resultatene fra tellingen er nettopp offentliggjort, og vi har ikke hatt muligheter for å studere dem i detalj, men vi har festet oss ved et par tall som vi vil nevne. Gjennomsnittlig månedsfortjeneste for alle ansatte med universitets- eller høgskoleutdanning var kr. 2 072,—, med en variasjon fra kr. 1 251,— for aldersgruppen 20—24 år til kr. 2 469,— for gruppen 60 år og over. For de enkelte aldersgrupper er det mulig å foreta sammenligninger med fortjenesten for tilsvarende funksjonærgrupper i bank- og forsikringsvirksomhet. Her foreligger det nemlig tellinger pr. 30. april 1959, som er gjennomført etter de samme prinsipper som tellingen for staten. I de laveste aldersgrupper er det så få funksjonærer i bank- og forsikring at det ikke er offentliggjort tall. Den laveste aldesgruppen som kan sammenlignes er derfor gruppen 40—49 år. Her er gjennomsnittsfortjenesten for akademikere i staten kr. 2 212,—, for privatbanker og sparebanker kr. 2 303,— og for forsikringsvirksomhet kr. 2 583,—. For aldersgruppen 50—59 år er de tilsvarende tallene kr. 2 373,—, kr. 2 521,— og kr. 2 682,—. Tallene for forsikring inkluderer ikke funksjonærer med teknisk høgskole som ligger enda høyere, nemlig kr. 2 603,— og kr. 2 841,—.

Disse tallene viser at fortjenesten i staten ligger vesentlig lavere enn i bank- og forsikringsvirksomhet, og dette til tross for at fortjenestetallene i staten inkluderer godtgjørelse for komitéarbeid som for en stor del nettopp faller på de aldersgrupper vi har sammenlignet. På bakgrunn av den store mangel det er på akademisk arbeidskraft, er det å håpe at forskjellen i lønningene vil bli vesentlig redusert ved det kommende oppgjør.

Siden sist

Ny dosent i sosialøkonomi

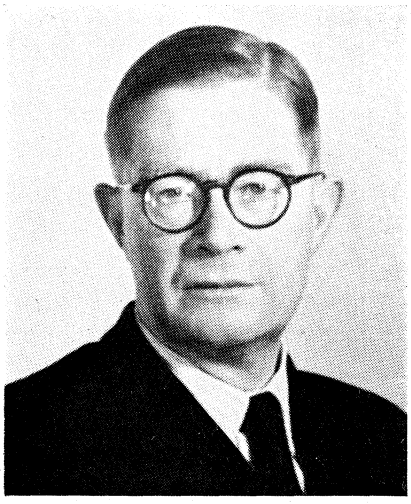

Forskningsstipendiat, cand. oecon. Hans Heli ble i statsråd 8. januar utnevnt til dosent i sosialøkonomi og sosialpolitikk ved Universitetet i Oslo.

Hans Heli er født i Oslo i 1912 og ble cand. oecon. i 1937. Fra 1937 til 1946 var han ansatt i Oslo kommune, i årene 1946—1948 økonomisk medarbeider i «Friheten», og siden 1950 har han vært avdelingsleder ved Universitetets Sosialøkonomiske Institutt. Heli var universitetsstipendiat i sosialøkonomi i tiden 1952—1957.

Erik Lindahl død

Professor Erik Lindahl døde natten til 7. januar.

Erik Lindahl var født i Stockholm i 1891. Han var dosent i Lund fra 1920 til 1924 og i Uppsala fra 1924 til 1932. I årene 1932—39 var han professor i nasjonaløkonomi og finansrett ved Handelshøgskolan i Gøteborg, professor ved Lund universitet 1939—42, og siden 1942 professor ved universitetet i Uppsala. Lindahl var også i mange år rådgiver for Riksbanken.

Erik Lindahl var en av pionerene innenfor den nye retning i svensk sosialøkonomikk i 1930-årene som ble kjent under betegnelsen «Stockholmsskolan» og som brakte svenske økonomer fram i forreste rekke i den teoretiske forskning. I sine to hovedarbeider, «Penningpolitikens mål» (1929) og «Penningpolitikens medel» (1930), behandler han spesielt de teoretiske problemer i forbindelse med en fast pengeverdi som politisk mål. Med «National Income of Sweden» ble han en av banebryterne for den moderne nasjonalinntektsanalyse. Han har også ydet vesentlige bidrag på skatteforskningens område.

Professor Lindahl var høyt ansett som økonom ikke bare i sitt hjemland, men også internasjonalt. Han hadde viktige FN-oppdrag blant annet i Chile og Australia. Fra 1956 til 1959 var han president i International Economic Association. I november i fjor ble han æresdoktor ved universitetet i København.

Sosi-A-tetsnytt

Kjell Fiskvik (c.o. 1959) har begynt i Økonomiavdelingen, Finansdepartementet.

Bernhard Nestaas (c.o. 1959) har begynt i Næringsøkonomisk Forskningsinstitutt.

Vi gratulerer

Bernhard Nestaas (c.o. 1959) og Inger Karlsen som giftet seg 28. desember.

Statens lønnsutvalg oppnevnt

Statens Lønnsutvalg, som har fått sitt arbeids- og myndighetsområde fastsatt i den nye loven om offentlige tjenestetvister, er nå endelig sammensatt. Utvalget skal med bindende virkning avgjøre alle tarifftvister som statstjenestemannsorganisasjonene og staten ikke blir enige om ved forhandlinger. Utvalget har ni medlemmer og skal fungere til 31. desember 1963.

Formannen og to nøytrale medlemmer er oppnevnt av riksmeglingsmannen: Fylkesmann Alf Frydenberg (formann), byrettsjustitiarius Carl F. Fleischer og avdelingsdirektør i Telegrafstyret Leif Larsen.

Regjeringen har oppnevnt følgende som statens medlemmer: Personaldirektør Bjarne Døhlen, underdirektør Karl Frimann Dahl og departementsråd Rolv Ryssdal.

Hovedsammenslutningene har oppnevnt sine respektive formenn: Rektor K. B. Sollesnes, Embetsmennenes Landsforbund, fullmektig Hans Jespersen, Statstjenestemannsforbundet, forbundsformann Marius Trana, Statstjenestemannskartellet.

Frihandelsforbundet krever intensivert forbrukeropplysning og forbruksforskning

«Forbruksvare- og forbruksforskning» — en ny forskningsgren på trappene

I de senere år har vi vært inne i en periode med avvikling av offentlige reguleringstiltak og med forbud mot private konkurranseregulerende tiltak. Nå kommer frihandelsforbundet med utstrakt liberalisering i utenrikshandelen. Denne utvikling innebærer bl. a. at vår økonomi i stadig større grad skal baseres på pris- og kvalitetskonkurranse i produksjon og omsetning — og at forbrukerne skal «regulere» og være bestemmende i produksjon og omsetning. Er forbrukerne beredt til å spille denne viktige rolle i samfunnsøkonomien? Vi stiller spørsmålet til lederen av Forbrukerrådets sekretariat, cand. oecon. Bjørn Gulbrandsen.

— Teorien om den frie konkurranses velsignelser bygger vel bl. a. på den forutsetning at forbrukerne i stor utstrekning kan bedømme varenes kvalitet sett i forhold til prisen, og at forbrukerne har en viss oversikt over alternative forbruksmuligheter. Av mange grunner står imidlertid forbrukerne i dag på et meget svakt grunnlag når de skal søke å gjøre seg opp en mening om kvaliteten av varene ved kjøpet. Vi står overfor en lang rekke varer hvor det eneste grunnlag til å bedømme varenes kvalitet ved kjøpet er en blanding av produsentenes reklame, selgernes anbefalinger, råd fra venner og kjente o. l. I mange tilfelle må vi kjøpe uten å kjenne kanskje det viktigste ved varen — nemlig det vi kan kalle de «skjulte» bruksmessige egenskaper. Verre er det kanskje at forbrukernes pris- og kvalitetsbevissthet generelt sett — etter de undersøkelser som er foretatt — synes å stå langt tilbake å ønske.

— Hva tror De så blir resultatet for slike varer og varegrupper under en trolig sterkt intensivert salgs- og reklameinnsats under frihandelsforbundet?

— Vel, jeg er redd for at bedriftene i stadig større utstrekning vil satse på — og bli tvunget til å satse på — konkurranseformer som appellerer til forbrukernes smak, følelser, dagdrømmer, sosial prestisje, — og i stadig mindre grad på varenes pris og varenes reelle bruksmessige egenskaper. Jeg er derfor ikke overbevist om at forbrukerne er i stand til å «regulere» slik at det blir de rimeligste og mest hensiktsmessige varer som seirer i konkurransen på alle vareområder.

— Hvordan skal en kunne motvirke en reklamekonkurranse som appellerer til forbrukerne på denne måten og som gir seg utslag i varenes utstyr, emballasje osv.?

— Hvis vi er interessert i å fremme en priskonkurranse og en kvalitetskonkurranse som legger mer vekt på varenes formålstjenlighet i bruk, mener jeg at vi bør møte frihandelsmarkedet med en intensivering av opplysningsarbeidet overfor forbrukerne. Som et ønskemål bør alle forbrukere i landet gis mulighet til å kunne få objektive og saklige opplysninger om de varer de vil kjøpe. Dessuten bør forbrukerne gjennom en generell opplysningsvirksomhet gjøres oppmerksom på den viktige rolle pris- og kvalitetsbevisste forbrukere kan og bør spille under friere markedsforhold. Som et første og viktig skritt på denne vei, mener jeg at Forbrukerrådets tidsskrift «Forbruker-rapporten» bør sendes gratis til samtlige husstander i landet. Et forslag om dette er behandlet av Forbrukerrådet og oversendt Departementet for familie- og forbrukersaker.

— Et slikt tiltak vil sikkert kunne bety mye ved en generell opplysningsvirksomhet, — men hva med vareopplysningene? Kan de gis i et tilfredsstillende omfang og på en enkel og forståelig måte, f. eks. ved å peke ut bestemte varer og varemerker som «best buy», slik som de amerikanske forbrukerorganisasjonene gjør?

— Ved Forbrukerrådets vareundersøkelser har en hittil søkt å konsentrere seg om å undersøke de såkalte «skjulte» egenskaper ved varene, ved siden av at en søker å gi en generell vareorien-

tering. Resultatene publiseres med varenes navn eller merke, ofte med bilde av varene og med opplysninger om varenes gode eller dårlige egenskaper. Forbrukerne må imidlertid selv gjøre seg opp en mening om den betydning de ønsker å tillegge de ulike egenskaper ved varen — og må også selv skaffe seg opplysninger f. eks. ved å besiktige ulike merker i forretningene. Det er vel grunn til å tro at denne måten å legge opp vareundersøkelsene på, og å publisere resultatene på, ikke gir tilstrekkelig enkle «signaler», og at den stiller for store krav til den vanlige forbrukers evne til sammenliknende vurdering. Vi vil kunne gå lenger når det gjelder antallet av de egenskaper ved varene som undersøkes — men å gå over til et system med konkrete kjøperåd eller «best buy» reiser en rekke problemer.

— Er det her spørsmål om tekniske måleproblemer i forbindelse med de ulike egenskaper ved varene, eller kommer det også problemer av mer direkte interesse for en sosialøkonom inn i bildet?

— Jeg kan nevne at utarbeidelsen av konkrete kjøperåd reiser spørsmål om hvilken vekt de forskjellige egenskaper ved varene skal tillegges, og hvordan selve sammenveiingen av egenskapene skal foretas for å få konkrete kjøperåd. Problemene med vekter og sammenveiing har jo vært diskutert inngående i spesiallitteraturen i de siste årene — og utarbeidelsen av forslag til praktiske løsninger på dette område står på arbeidsprogrammet for sekretariatets økonomiske konsulent. Ellers kan nevnes at statistiske undersøkelser trolig må foretas når det gjelder spørsmålet om hvor mange og hvilke egenskaper ved varen en skal ta sikte på å vurdere, ved siden av at utvalgsproblemene kommer inn i bildet når det gjelder antall varemerker og hvilke varemerker som skal tas med ved en undersøkelse. I de fleste tilfelle vil det ikke være mulig å ta med samtlige merker som markedsføres.

— Hva med mulighetene for å gjennomføre vareundersøkelser i større omfang?

— Dette spørsmålet vil i avgjørende grad avhenge av utviklingen i den nye forskningsgrenen som bl. a. skal ta seg av slike problemer.

— En ny forskingsgren?

— Forbrukerrådet foreslo i 1956 å opprette et nytt forskingsråd for forbruksvare- og forbruksforsking. Etter initiativ fra Departementet for familie- og forbrukersaker, oppnevnte Forskingsrådenes Fellesutvalg en komité for å utrede spørsmålet om den fremtidige organisering og finansiering av slik forsking. Denne komité avgir sin innstilling i umiddelbar fremtid.

— Hvilke områder vil falle inn under den nye forskingsgren sett på bakgrunn av de tre nåværende forskingsgrener, den almenvitenskapelige, den teknisk-naturvitenskapelige og den landbruksvitenskapelige forsking?

— Det vil vel ikke bli helt klarlagt før komitéen har avgitt sin innstilling og forskingsgrenens fremtidige organisering og finansiering er mer på det rene, — men jeg går ut fra at forskingsarbeid vedrørende prøvemetoder og prøvenormer for forbruksvarer vil måtte komme sterkt inn i bildet. Det er en forbausende mangel på slike normer og metoder som tar sitt utgangspunkt i den bruk forbrukeren gjør av varen.

— De problemer som er nevnt i forbindelse med konkrete kjøperåd vil vel da også kommet inn i bildet?

— Det går jeg ut fra. Dessuten vil forbruksøkonomisk forsking hvor en tar utgangspunkt i familien på samme måte som bedriftsøkonomisk forsking tar utgangspunkt i bedriften, måtte bli et viktig område. Ellers kommer vel forskingsarbeid vedrørende forbrukernes motivering og behov, og faktorer og omstendigheter i forbindelse med forbrukernes etterspørsel ellers, sterkt inn i bildet. Meget av dette vil jo være kjent stoff for en sosialøkonom, men f. eks. i forbindelse med motivundersøkelser vil også sosiologi og psykologi komme inn i bildet.

Ved å tegne

livsforsikring

med familietillegg

kan De trygge familien med et beløp som virkelig monner mot et overkommelig utlegg til premie.

Eksempelvis kan en 28-årig økonom som nylig har giftet seg — eller som er klar over at det nu er på tide å gjøre det — for en årlig premie på *kr. 385,—* få en forsikring på kr. 10 000,— som utbetales ved hans 70. år eller tidligere død, med familietillegg som sikrer utbetaling av det femdobbelte beløp — *kr. 50 000,—* — ved død i de første 20 år.

Ved død innen 1. januar 1965 garanterer Norske Liv dessuten et tillegg som i dette tilfelle utgjør 15%, slik at den samlede utbetaling ved død før 1. januar 1965 blir *kr. 57 500,—*.

NORSKE LIV
Stiftet 1844

Kjøperåd i forbindelse med vareundersøkelser

Et utkast til problemstilling

Av cand. oecon. Asbjørn Borg

1. Innledning.

Kjøperåd vil i det følgende bety konkrete råd om hvilket merke en forbruker bør kjøpe av en produkttype når behovet er av en spesifisert karakter. Kjøperådet vil være sluttresultatet av en undersøkelse av flere varemerker innen en produkttype, og det kan selvsagt bare gjelde innenfor det utvalg av merker som er med i undersøkelsen. Det kan være aktuelt med flere anbefalte merker i den samme undersøkelse, inndelt etter forbrukernes behovsstruktur.

Det vil kreve mye arbeid før en kommer fram til en holdbar løsning på de problem som reiser seg i sammenheng med utarbeiding av kjøperåd. I det følgende vil det bli trukket fram endel momenter som må overveies før det blir lagt mer arbeid i saken.

De juridiske problem som oppstår i forbindelse med utarbeiding og offentliggjøring av kjøperåd skal ikke berøres.

2. Behovet.

Det er ingen tvil om at det er et stort behov for konkrete kjøperåd av den typen som er nevnt her. Forbrukerrådets sekretariat får daglig mange henvendelser fra forbrukere som vil vite hva som er best av forskjellige merker av vaskemaskiner, hvilken symaskin de skal kjøpe, hva som er fordelaktigst av håndmixere osv., osv.

De vareorienteringer og vareundersøkelser Forbrukerrådet har gjennomført og publisert i Forbruker-rapporten, har hittil vært lagt an slik at forbrukerne skal få mest mulig generell orientering om varene sammen med konkrete opplysninger om de enkelte varemerkers skjulte bruksegenskaper. Den enkelte forbruker må selv avgjøre hvilken betydning han ønsker å tillegge de forskjellige egenskaper ved varen. Han må videre selv bedømme de mer «utvendige» bruksegenskaper ved varen, som form og farge osv. De opplysninger han får i Forbruker-rapporten sammenholdt med de opplysninger og inntrykk han skaffer seg ved å vurdere varen i forretningen, skal så vurderes sammen med prisen på hver enkelt vare før det endelige varevalg blir truffet. En slik form for sammenliknende vurdering er antakelig en nokså komplisert og uvant tankeprosess for gjennomsnittsforbrukeren.

Som nevnt bygger systemet på at forbrukeren selv skal besiktige de forskjellige merker for å bedømme de mer utvendige egenskaper. Dette kan være meget vanskelig og tidkrevende der utvalget er stort og hvor de enkelte forretninger bare har noen få merker. Videre vil ofte forbrukere som er bosatt i mindre tettbygde strøk, bare ha adgang til å besiktige noen få merker i en lite assortert forretning. Hvis en ikke ønsker å gå over til fullstendige kjøperåd, er det mye som taler for at det ved de prøverapporter som offentliggjøres i Forbruker-rapporten også må tas med måleresultater for de egenskaper som det nå forutsettes at forbrukeren selv vurderer.

Mange av de egenskaper ved varene som det her dreier seg om, blir populært omtalt som ikke målbare. Strengt tatt er det ingenting som ikke er målbart, en kan bare snakke om grader av målbarhet eller med andre ord forskjellige typer måleskalaer. Vi skal ikke komme nærmere inn på dette problem her.

3. Hvilken rolle spiller tidsmomentet?

Alle vareundersøkelser som skal tjene til å gi forbrukerne mulighet for bedre vareutvalg er et kappløp med tiden. Den rivende utvikling når det gjelder produktutvikling og markedsføring krever et høyt tempo også ved utføring av vareundersøkelsene. Det økte kvalitetskrav og de mer omfattende målinger som blir nødvendige når en skal gå til full utarbeiding av kjøperåd på grunnlag av vareundersøkelsene, vil sikkert ofte føre til at undersøkelsene også blir mer tidkrevende. Det er klart at det har liten verdi å publisere en vareundersøkelse for et utvalg merker innen en produkttype på et tidspunkt hvor disse merkene spiller vesentlig mindre rolle på markedet enn de gjorde da undersøkelsen ble startet.

Det ideelle ville være at undersøkelsene ble startet opp på et tidspunkt som er valgt etter en vurdering av hvor lang tid det tar å gjøre ferdig undersøkelsen, bearbeide den og få den publisert, sammenholdt med sesongvariasjonene for salget av vedkommende produkttype. En vareundersøkelse som publiseres like før salgssesongen for vedkommende produkttype vil ha større verdi enn om den samme vareundersøkelse ble publisert på et annet tidspunkt av året. Imidlertid er det et forhold som i avgjørende grad vanskeliggjør et slikt opplegg av timeplanen for vareundersøkelsene. De forskjellige produsenter og importører forbereder seg også på salgssesongen med utvikling av nye modeller og typer, og disse nye modellene og typene vil ofte være på markedet så kort tid før sesongen at det ikke vil være mulig

å få dem med i en vareundersøkelse som skal publiseres ved sesongens begynnelse.

Under enhver omstendighet må en regne med at det til stadighet vil dukke opp nye merker innen en produkttype. Verdien av konkrete kjøperåd i forbindelse med en vareundersøkelse vil derfor alltid være tidsbegrenset.

4. Hvilke egenskaper ved varen skal måles?

Som en innledning til en diskusjon av hvilke egenskaper ved en vare som skal måles, kan det være hensiktsmessig å sortere egenskapene i forskjellige grupper.

a) Det er av betydning at varen er produsert av materialer som er hensiktsmessige til den anvendelse de har fått i det ferdige produkt. Det er videre av betydning at materialene er bearbeidet under produksjonsprosessen på en slik måte at deres kvaliteter kommer til sin rett i ferdigproduktet. Den rent tekniske konstruksjon av produktet vil også i de fleste tilfelle ha stor betydning. Alle slike ting er det i prinsippet mulig å prøve ved sammenliknende laboratorieforsøk. Forholdet er imidlertid at det i mange tilfelle er lite utviklet målemetodikk og måleutstyr for slike undersøkelser.

b) En vares bruksverdi avhenger av utseende, form og farge. Bare i sjeldne tilfelle kan disse egenskaper vurderes laboratoriemessig ved sammenliknende forsøk. I mange tilfelle spiller kanskje særlig formen en vesentlig rolle for bruksverdien. En kan tenke på så forskjellige ting som kjøkkenredskap og konfeksjonsvarer, her betyr utvilsomt formen svært meget. At egenskaper som form, farge osv. alltid teller med ved vurderingen av en vares bruksverdi, er utvilsomt.

c) Bruksverdien vil også avhenge av vedkommende forbrukers sosiale posisjon og skikk og bruk i vedkommendes sosiale gruppe. Vi har det som populært kalles «Keep up with the Jones'»-mentaliteten, noe som utvilsomt må tas i betraktning. Vi har hele spørsmålet om moter og hva som ansees for moderne. For varer hvor egenskaper av denne type spiller en særlig stor rolle for bruksverdien, vil det være særlig stort behov for kjøperåd spesialisert etter behovsstruktur.

Prisen på en vare betyr selvsagt mye for bruksverdien. På den ene siden er prisen via budsjettet med ved en samlet nyttevurdering av inntekten. På den andre siden er varens pris vanligvis en begrensende faktor på alle de typer egenskaper som er nevnt foran. De fleste ønsker gode og tjenlige forbruksvarer, som er vakre og hensiktsmessige og som tilfredsstiller de sosiale behov og moteønsker. Men disse ønsker vil man ikke ha oppfylt til en hvilken som helst pris. Imidlertid er det stor forskjell på hva forskjellige forbrukere vil betrakte som en hvilken som helst pris i denne sammenheng. Også når det gjelder prisvurderinger vil det være behov for spesialiserte kjøperåd etter behovsstruktur.

Før en vareundersøkelse settes igang må det tas en bestemmelse om hvilke egenskaper det er ønskelig å få målt. Det er i denne sammenheng nødvendig å gjøre seg opp en mening om eventuelle sammenhenger mellom de forskjellige egenskaper ved en vare. (Måling uten teori er antakelig meningsløst). Det er mulig en kan få uttrykt flere egenskaper ved en representantegenskap hvis en har en velbegrunnet mening om hvordan denne gruppe egenskaper henger sammen. Det ideelle ville være at en ut fra et gitt budsjett tok med de egenskaper som ville gi størst sannsynlighet for en riktig totalvurdering av varen.

I praksis er det ofte nødvendig å få med måling av de egenskaper som en innen en rimelig timeplan og et fastlagt budsjett har mulighet for å få målt og så ta et skjønn på hvordan de andre egenskaper varierer sammen med de egenskaper en har tatt med i undersøkelsen.

Hvis målet er å komme fram til konkrete kjøperåd for varene, vil det antakelig ikke være tilstrekkelig med rene laboratoriemessige prøver. For mange egenskaper vil det være nødvendig å supplere med ekspertvurderinger, vurderinger utført av vanlige forbrukere eller bruksprøver. Særlig målinger som må foretas ved det en kaller bruksprøver er meget tidkrevende.

5. Hvilken vekt skal de forskjellige egenskaper ved varen tillegges, og hvordan skal selve sammenveiingen til et kjøperåd for varen foretas?

Mange typer aggregeringsproblemer har vært diskutert inngående i spesiallitteraturen i de siste årene. Spørsmål om vekter og sammenveiing kommer inn på mange felter i moderne samfunnsvitenskap.

Det er utarbeidet metoder og forslag til metoder som skal gjøre det mulig å foreta sammenveiinger av enkeltresultater til totalresultater. I det følgende skal vi bare nevne noen trekk ved enkelte av de metoder som er foreslått. Det blir ikke gjort forsøk på å stille opp noen fullstendig liste over de metoder som kan komme på tale. At noen er nevnt her skyldes først og fremst et ønske om å konkretisere problemstillingen.

En kunne velge ut en gruppe forbrukere som dommere. Utvelgelsen kunne skje etter forskjellige metoder, en kunne f. eks. velge et representativt utvalg av mulige kjøpere av vedkommende vare, eller en kunne forsøke å velge ut de mest innsiktsfulle og opplyste forbrukere som er mulige kjøpere av vedkommende vare.

De utvalgte forbrukere intervjues enkeltvis etter et bestemt system om sin oppfatning når det gjelder de egenskaper ved vedkommende vare som er målt. Intervjuet må legges opp slik at en på grunnlag av svarene kan danne vedkommende intervjuobjekts preferanserekkefølge for de merker som har vært undersøkt. Det er også utarbeidet metoder som ved tillemping bør kunne anvendes til å veie sammen de enkelte intervjuobjekters preferanserekkefølge til en gjennomsnittspreferanserekkefølge. Her vil det da i mange tilfelle være aktuelt å dele opp intervjuobjektene i grupper etter behovsstruktur og lage en gjennomsnittsrekkefølge for hver gruppe.

(Forts. side 14).

Virkninger av rasjonalisering[1)]

Av cand. oecon. Jan Serck-Hanssen

Hvis en gikk på folk og prøvde å få dem til å spesifisere nærmere hva de mente med begrepet «å rasjonalisere» en bedrift, er det vel tvilsomt om noen ville kunne gi noen særlig klar og uttømmende definisjon. Grunnen er vel kanskje at begrepet i dagligtale omfatter nokså ulike ting, som bare har det til felles at det synes å være lønnsomt for bedrifter som foretar det. En kan tenke seg en rekke nokså forskjellige former, som kan eksemplifiseres ved:

1. Anskaffelse av en ny maskin til erstatning av en arbeider.
2. Øking av produksjon ved bedre samkjøring av eksisterende utstyr og arbeidskraft.
3. Ved flervareproduksjon — en for bedriften gunstigere sammensetning av produkter.

En oppdeling etter hva som er årsak til rasjonaliseringen er kanskje vel så interessant:

a) Noen ganger kan kjennskapet til produktfunksjonen utenom det aktuelle tilpassingspunkt vært dårlig, og ledelsen har ikke hatt tro på at det ville betale seg å foreta nærmere undersøkelser — det koster penger og arbeid. En rasjonalisering kan så være en følge av at ledelsen endrer oppfatning, og investerer i økt kjennskap til produktfunksjonen. Dette økte kjennskapet håper de så skal være slik at de skal tjene på denne investeringen. Dette er altså litt av et lotteri. Det er vel ofte denne typen arbeider rasjonaliseringseksperter gjør. (Og i sin reklame gjør de da ofte oppmerksom på hvor store gevinster lotteriet kan gi.)

   Noe av samme karakter har det arbeidet som utføres for å følge med i tidsskrifter osv., og den tid som brukes for å snakke med folk som skal selge en eller annen vidundermaskin. Dette arbeidet kan gi stort utbytte, men kan også være bortkastet.

b) Av og til ser det også ut til at en tilpassing til nye priser kalles rasjonalisering. Hvis arbeidskraften blir dyrere, mens prisen på kapital er konstant, kan det lønne seg å skifte ut folk med maskiner.

   Antakelig kan en bare i få tilfelle definere rasjonalisering teknisk. Grovt kan en si at rasjonalisering er å gå over til å bruke mindre verdifulle ressurser. Men da verdien av en enhet av en ressurs kan avhenge av slikt som teknisk nivå, befolkningsforhold, formuesfordeling osv., er det jo ofte slik at noe som vil kalles rasjonalisering i et land, ikke vil bli kalt det i et annet.

c) Ofte menes med rasjonalisering det at en går over fra å produsere ett produkt til å produsere et annet, som i større eller mindre grad kan oppfylle de samme behov som det første, og som er billigere å fremstille. En kan f. eks. høre at det er mer rasjonelt å bygge boligblokker enn enmannsboliger. Men her er kanskje ikke enigheten så stor. Egentlig er vel dette ikke noe annet enn et yttertilfelle av pkt. 3 ovenfor. — Så skal en overhode godta at dette kan være rasjonalisering, må en kanskje også godta at yttertilfellet er det. Det kan også hevdes at om en godtar som rasjonalisering en overgang til samme typer varer, men annen type arbeid enn tidligere (dette er vel svært ofte en følge av det vi kaller rasjonalisering) så bør en f. eks. også godta en overgang som medfører delvis nye varer og samme type arbeid som tidligere.

En slik begrepsdiskusjon blir vel lett steril. Når det gjelder begrepet rasjonalisering, får en kanskje godta at det kan ha forskjellig innhold. Det eneste en kan si er at det har noe med tilpassingen i en bedrift å gjøre, og at det er ment å gi større overskudd. Men det synes vanskelig, om en ikke vil gå svært i detalj, å få laget en definisjon som f. eks. utelukker en slik omlegging av produksjonen i en bedrift som vil skje når ledelsen oppdager at de står overfor en fallende etterspørselskurve for sine produkter — ikke en fast pris (overgang til monopoltilpassing). Det beste en kan gjøre er derfor kanskje bare å ta for seg noen enkle eksempler på noe vel de fleste vil kalle rasjonalisering, og se litt på disse.

Det synes mest rimelig å knytte begrepet rasjonalisering til den enkelte bedrift — en bør kunne avgjøre om et tiltak er rasjonalisering bare ved å se på data for denne bedriften. En må da spørre — vil rasjonalisering nødvendigvis være til fordel for «samfunnet». Med fordel for samfunnet vil jeg mene at det i den nye situasjon skal være mulig ved hjelp av direkte skatter og stønader å nå et høyere nivå for en gitt samfunnsmessig velferdsfunksjon enn en kunne i den gamle situasjonen.

*

Vi skal se på kortsiktige virkninger av noen typer rasjonalisering i en produksjonssektor. Vi antar full mobilitet, frikonkurranse og full sysselsetting. Tilbudet av arbeid antas å være så lite elastisk at vi kan sette total sysselsetting lik en gitt konstant. Vi skal bare se på to produksjonssektorer og bare en produksjonsfaktor — arbeidskraft. Mengden av arbeidskraft og pro-

---

1) Cand. oecon. Gunnar Bramness og Tore Johansen har lest manuskriptet og kommet med verdifulle merknader.

duktmengde i de to sektorene betegnes henholdsvis N_1, N_2 og X_1, X_2. Mellom disse antas å være følgende sammenhenger:

(1) $X_1 = \Phi(N_1, \alpha)$

(2) $X_2 = \Psi(N_2)$

Vi antar at alle de første- og annenderiverte av produktfunksjonene eksisterer og er endelige.

Produktfunksjonen i sektor 1 trenger nærmere kommentar. En tenker seg at X_1 kan produseres ved en av to produksjonsmåter. Forskjellen mellom disse antar vi kan beskrives ved to ulike verdier på parameteren α. Ved små forskjeller i de to produksjonsmåtene kan vi som tilnærmelse se på en infinitesimal endring i α når denne oppfattes som en kontinuerlig variabel.

$\frac{\delta\Phi(N_1,\alpha)}{\delta\alpha} = \Phi'_\alpha$ gir da uttrykk for hvor meget X_1 vil endre seg, pr. enhet av en endring i α, når denne endringen i α er liten og N_1 er konstant. Vi vil anta at α er definert slik at Φ'_α er ikke-negativ i omegnen av det opprinnelige tilpassingspunktet. Φ'_α sier altså noe om hvordan det går med produktmengden i en bedrift når produksjonsprosessen omlegges, men arbeidsstokken holdes som før. Vi vil også si mer om virkningen av å endre α. Viktig er det f. eks. hvordan det går med grenseproduktiviteten av arbeidet,

$$\frac{\delta\Phi(N_1,\alpha)}{\delta N_1} = \Phi'_N .$$

Dette uttrykker vi ved $\frac{\delta^2\Phi(N_1,\alpha)}{\delta N_1 \delta\alpha} = \Phi''_{N\alpha}$ Denne kan sikkert tenkes både positiv, negativ og 0. Ved noen omlegninger vil en få mer «nytte» av den siste av de tidligere ansatte. Dette kan f. eks. være tilfellet om plaseringen av maskiner osv. i en fabrikk endres slik at det blir mer «flyt» over produksjonen. Produksjonstapet ved å miste en av de gamle arbeiderne, og vinsten ved å få en ekstra ansatt vil da kunne øke p.g.a. omleggingen. I dette tilfellet vil $\Phi''_{N\alpha}$ være positiv. Et annet eksempel på en omlegning der en kan tenke seg å ha både Φ'_α og $\Phi''_{N\alpha}$ positive er overgang til skiftarbeid. Produksjonen kan her kanskje øke selv uten å utvide arbeidsstokken, men samtidig vil produksjonsøkningen ved å få en ekstra mann nå kunne være ganske stor. Består derimot endringen i at en finner på noe som har den virkning at en mann kan gjøre hva som tidligere var to manns arbeid, vil $\Phi''_{N\alpha}$ være negativ. Selv om de endringer som foretas i praksis aldri er uendelig små, skulle en undersøkelse av hvordan svært små endringer ville virke kunne si noe om visse tendenser. Men samtidig mister en noen momenter av interesse. Dette er diskutert litt i sammenheng med formel (15) nedenfor.

Prisen på vare 1 kaller vi p_1 og prisen på vare 2 — p_2. Lønnen som vi antar er den samme for begge produksjonssektorer setter vi lik 1. Da systemer av den typen vi her skal operere med bare bestemmer relative priser, betyr dette at p_1 og p_2 får benevningen arbeidsenheter (f. eks. timeverk) pr. produktenhet. Annen betydning får dette ikke i det følgende. Betingelsen for profittmaksimering i de to sektorene blir da, idet vi antar at bedriftene er kvantumstilpassere både på produkt- og arbeidsmarkedet.

(3) $1 = \Phi'_N(N_1,\alpha)p_1$

(4) $1 = \Psi'_N(N_2)p_2$

Betingelsen om full sysselsetting gir

(5) $N_1 + N_2 = \bar{N}.$

Om etterspørselssiden antar vi at det offentlige ved direkte skatter og stønader sørger for å få maksimert en gitt samfunnsmessig velferdsfunksjon. Betingelsene for dette[1]) innebærer at det ikke skal være mulig å få økt samfunnets velferd ved overføring av arbeidskraft fra sektor 1 til sektor 2, eller ved overføring av litt av X_1 fra en person til en annen — osv. Det antas at prisene raskt innstiller seg på en slik måte at alle de atomistiske deltakerne i markedet får kjøpt og solgt akkurat det de vil.

Vi går ut fra en velferdsfunksjon av typen

(6) $W = W(U_1(X_{11}, X_{12}), \ldots, U_n(X_{n1}, X_{n2}))$

der $U_i(X_{i1}, X_{i2})$ betegner nytten for person nr. i ved å få X_{i1} av vare 1 og X_{i2} av vare 2. Nødvendige betingelser for velferdsmaksimum er

(7) $\frac{\delta W}{\delta U_1}\frac{\delta U_1}{\delta X_{1j}} = \ldots = \frac{\delta W}{\delta U_n}\frac{\delta U_n}{\delta X_{nj}} \quad (j = 1, 2).$

Vi får av dette og av Gossens lov

(8) $\frac{\frac{\delta U_1}{\delta X_{11}}}{\frac{\delta U_1}{\delta X_{12}}} = \ldots = \frac{\frac{\delta U_n}{\delta X_{n1}}}{\frac{\delta U_n}{\delta X_{n2}}} = \frac{p_1}{p_2}$

(8) vil være oppfylt om alle individer maksimerer sin nytte ved en vilkårlig gitt disponibel inn-

[1]) Arne Amundsen og H. J. A. Kreyberg: Økonomisk velferdsteori. Notater fra professor Haavelmo's forelesninger i vårsemesteret 1950. Memo 7. august 1950. Se spesielt s. 48 ff.

tekt, og alle står overfor samme sett av faste priser. En tilpasning som tilfredsstiller (3), (4) og (8) er Pareto-optimal. Direkte skatter fastsettes på en slik måte at også (7) blir oppfylt, idet vi har

$$(9) \quad \sum_{i=1}^{n} X_{ij} = X_j \qquad (j=1,2).$$

(7) gir 2(n-1) likninger mellom de 2n variable X_{ij}. (9) gir to nye variable X_1 og X_2, og to nye likninger. Hvis altså X_1 og X_2 er gitt, er også alle X_{ij} gitt, og følgelig ved (6) — W. Denne sammenhengen er uavhengig av formen på produktfunksjonene. Vi skriver den

(10) $W = U(X_1, X_2)$

Det synes intuitivt riktig, og en kan lett vise at av (7)—(9) følger

$$(11) \quad \frac{\frac{\delta U}{\delta X_1}}{\frac{\delta U}{\delta X_2}} = \frac{u_1}{u_2} = \frac{p_1}{p_2}$$

Selv om både U_i-funksjonene og W-funksjonen i (6) var bestemt på en slik måte at det i disse hadde mening å komme med utsagn av typen: X_{i1} og X_{i2} er komplementære goder, eller $\frac{\delta^2 W}{\delta U_i \delta U_j} = 0$, ser det ikke ut til å være noen enkel sammenheng mellom dette og spørsmålet hvorvidt X_1 og X_2 er alternative, komplementære eller uavhengige goder i funksjon U. På grunn av dette, og fordi alternativitet og komplementaritet ikke er kartegenskaper, vil jeg unngå å bruke antakelser om de enkelte annenderiverte av U ved drøftelse av uttrykkene nedenfor.

Modellen gitt ved likningene (1)-(5), og (10) og (11) inneholder 7 relasjoner mellom de variable N_1, N_2, X_1, X_2, p_1, p_2, W. Ved å derivere implisitt m. h. p. α får vi følgende uttrykk for $\frac{dN_1}{d\alpha}$:

$$(12) \quad \frac{dN_1}{d\alpha} = \frac{\Phi'_\alpha (\Psi'_N u_{21} - \Phi'_N u_{11}) - u_1 \Phi''_{N\alpha}}{(\Phi'_N)^2 u_{11} - 2\Phi'_N \Psi'_N u_{21} + (\Psi'_N)^2 u_{22} + u_1 \Phi''_{NN} + u_2 \Psi''_{NN}}$$

Nevneren her er den annenderiverte av U, oppfattet som funksjon av N_1, m.h.p. N_1. Denne er derfor negativ. La oss se på telleren. Hvis $\Phi'_\alpha = 0$, vil N_1 øke ved omlegningen dersom grenseproduktiviteten av N_1 stiger, synke om grenseproduktiviteten synker.

Tolking av parentesen i telleren er vanskeligere. Men anta at Φ'_N og Ψ'_N er konstante. La så forsyningen av X_1 øke litt. Hvis en da i denne nye situasjonen kan øke W ved å overføre arbeidskraft fra produksjon av vare 1 til produksjon av vare 2, vil det som står i parentesen være positivt. Det synes rimelig at den vil være det. Spørsmålet om hvorvidt denne parentesen er positiv eller negativ minner om spørsmålet om hvorvidt konsumsubstitumalen (Engel-kurven) er stigende eller fallende m.h.p. en vare. Det ser altså ut til at:

1) Hvis en endring i α ikke har noen «direkte» virkning på X_1 dvs. $\Phi'_\alpha = 0$, vil N_1 øke eller minke alt ettersom grenseproduktiviteten av N_1 øker eller minker.

2) Hvis grenseproduktiviteten av N_1 ikke påvirkes av α, dvs. $\Phi''_{N\alpha} = 0$ og $\Phi'_\alpha > 0$, vil N_1 gå ned.

Hvordan vil det så gå med overskuddet i de bedriftene som rasjonaliserer — vi antar at $\Phi'_\alpha > 0$. Overskuddet er lik:

$$(13) \quad \pi_1 = p_1 X_1 - {}_1 \cdot N_1$$

$$(14) \quad \frac{d\pi_1}{d\alpha} = p_1 \Phi'_\alpha + X_1 \frac{dp_1}{d\alpha} = p_1 \Phi'_\alpha - \left(\frac{X_1 \Phi''_{NN}}{(\Phi'_N)^2} \frac{dN_1}{d\alpha} + \frac{X_1 \Phi''_{N\alpha}}{(\Phi'_N)^2} \right)$$

Vi ser at om prisen på vare 1 synker med α vil profitten stige mindre enn verdien av Φ'_α vurdert til prisen i utgangspunktet.

Det ser ikke engang ut til at det er noe som skulle være til hinder for at overskuddet i de bedriftene som rasjonaliserte kom til å gå ned, på tross av at $\Phi'_\alpha > 0$. Dette vil ikke bety at en slik rasjonalisering ikke ville bli foretatt. Antar vi at bransjen består av mange like bedrifter, vil en bedrift tjene på å rasjonalisere dersom de andre ikke endret sin tilpassing. Og hvis p_1 synker, vil en bedrift som ikke rasjonaliserer, på tross av at alle de andre gjør det, sikkert få minsket sitt overskudd. En kan her merke seg at overskuddet er målt i lønnsenheter, siden vi alltid har, se (3) og (4), at lønnen = 1.

Det synes rimelig å anta at p_1 oftest vil gå ned, dvs. at arbeiderne vanligvis vil kunne få mer av X_1 for en times arbeid enn tidligere. Men sikkert er det ikke. Det ser ikke ut til å være noe i stabilitetsbetingelsene for dette systemet som skulle hindre at en øking i α kunne føre til en så sterk senkning av grenseproduktiviteten for N i produksjonen av X_1, at p_1 blir høyere etter

endringen i α enn før. Til gjengjeld ville da π_1 sikkert øke med α. En slik endring i α vil vanligvis, cf. (12), medføre nedgang i N_1. Og forat sektor 2 skal være villig til å oppta nye arbeidere, må p_2 stige i forhold til arbeidslønnen (forutsatt $\Psi''_{NN} < 0$). En kan merke seg at dette ikke sier noe om den endelige inntektsfordeling mellom gruppene i samfunnet. Denne ordnes til slutt av det offentlige ved stønader og direkte skatter.

Endelig kan vi se på virkningen av endringen i α på den totale velferden i samfunnet. Vi har

$$(15)\quad \frac{dW}{d\alpha} = u_1 \Phi'_N \frac{dN_1}{d\alpha} + u_1 \Phi'_\alpha - u_2 \Psi'_N \frac{dN_1}{d\alpha} = u_1 \Phi'_\alpha$$

p.g.a. (3), (4), (5) og (11). Vi ser altså at forat en endring i produktfunksjonen for X_1 skal kunne føre til øking i W, må den være slik at den medfører økning i X_1 uten økt anvendelse av arbeidskraft.

Dette virker som litt av et paradoks. Ved en endrng i α som ikke gir umiddelbar øking i X_1 ($\Phi'_\alpha = 0$) vil det skje en omfordeling av sysselsetting ($\frac{dN_1}{d\alpha} \neq 0$). Og dette gjøres for å tilfredsstille betingelsene for maksimum velferd. Da en tilpassing i det opprinnelige punktet er teknisk mulig, skulle en tro at en slik endring førte til øking av velferden. Men det gjør den altså ikke, ifølge (15). Grunnen til dette er at den økning i W som faktisk skjer er av en mindre størrelsesorden enn endringene i N_1, p_1 osv., slik at den ikke kommer fram om vi bare ser på 1. ordensleddene i tilvekstformelen for W, noe (15) innebærer. Skulle vi få med virkningene på W av en endring i α som er slik at $\Phi'_\alpha = 0$ i utgangspunktet, måtte vi enten operere med endelige tilvekster eller ta med 2. ordensleddene i tilvekstformelen.

I praksis betyr dette at om det skjer små endringer i teknikk (og $\Phi'_\alpha = 0$) vil det være relativt lite å vinne velferdsmessig på omflytting av arbeidskraft osv., selv om en fullstendig tilpassing til den nye situasjonen kan bety nokså store endringer i fordelingen av arbeidskraft og i relative priser. Derimot vil en kunne få en betydelig endring i W om endringen i teknikk er stor, selv om den direkte virkningen, Φ'_α var 0, — altså bare ved omfordeling av sysselsettingen. Et mulig eksempel er her om arbeidskraft og kapital i industrien er nær limitasjonsfaktorer, mens det er store substitusjonsmuligheter i jordbruket. I så fall ville en overgang fra ett til to eller tre skift i industrien kunne gi store overføringsgevinster.

Anta at bedriftene nar de skal avgjøre hvorvidt de ønsker å rasjonalisere bare ser på den umiddelbare virkningen på produksjonen av at de endrer produktfunksjonen, men beholder arbeidsstokken som før, og anta at de gjennomfører de endringene som er slik at produksjonen da går opp. I så fall vil, under de betingelser denne modellen opererer med, alle endringer i produksjonsstrukturen komme til å øke den totale velferd. Derimot er det altså ikke sikkert at overskuddet (før skatt) i de bedrifter som foretar endringene vil komme til å gå opp (jfr. (14)).

Det forhold at det som for bedriften ser ut som en bedring også skal kunne føre til en bedre situasjon for samfunnet, uttrykt ved en eller annen gitt nytteindikator W, vil ikke nødvendigvis gjelde om ikke Staten foretar en inntektsomfordeling som fører til at (7) alltid gjelder. En rasjonalisering kan f. eks. føre til senket reallønn, (dette kan riktignok ikke utledes av det som står ovenfor, da dette hele tiden forutsetter at staten foretar en slik omfordeling at (7) gjelder). Hvis da lønnsmottakernes konsum «veier tungt» i velferdsfunksjonen, kan verdien av denne godt gå ned, selv om produksjonen av alle varer er gått opp.

Påstanden om at det som er til fordel for bedriftene også er til fordel for samfunnet gjelder heller ikke om det ikke er full mobilitet eller om det er ufullkommen konkurranse på annen måte, selv om Staten har anledning til å omfordele inntekter. Et eksempel på dette kan vi f. eks. få om vi tar utgangspunkt i likningene ovenfor, men erstatter (3) og (4) med

$$(16)\quad 1 = \Phi'_N(N_1, \alpha)\, p_1 (1+\check{p}_1)$$

$$(17)\quad 1 = \Psi'_N(N_2)\, p_2 (1+\check{p}_2)$$

der vi vil anta at $\check{p}_1$ og $\check{p}_2$ er negative konstanter. Dette skal f. eks. uttrykke at produsentene av vare 1 regner med at lønnssatsene er faste (f. eks. fordi arbeidskraften er nokså mobil), men at grenseinntaket ved utvidelse av produksjonen alltid bare er en konstant relativ andel $(1+\check{p}_1)$ av prisen — uansett hva denne måtte være. Av (16) og (17) sammen med (1), (2), (5), (10) og (11) får vi

$$(18)\quad \frac{dW}{d\alpha} = u_1 \Phi'_\alpha + \left[\check{p}_2 \Psi'_N u_2 - \check{p}_1 \Phi'_N u_1 \right] \frac{dN_1}{d\alpha}$$

I dette tilfellet kan vi ikke regne med at de endringer i produksjonsstruktur som bedriften foretar fordi de tror de skal ha fordel av det også vil bli til fordel for hele samfunnet — etter at Staten har regulert inntektene ved direkte

skatter og stønader. Skulle dette være tilfelle måtte de ta hensyn til både $\check{p}_1$ og $\check{p}_2$ på en ganske spesiell måte.

En innvending mange antakelig vil komme med til det ovenstående er at den finanspolitikk som er implisert ville virke «fullstendig initiativdrepende», og at derfor modellen er urealistisk. Det forutsettes jo at produsentene driver profittmaksimering, men samtidig at de som ikke rasjonaliserer etter skatt får samme inntektsøking som de som rasjonaliserer. Et slikt system skulle en tro ville bli gjennomskuet nokså snart, og resultatet kunne være at om det var aldri så lite ubehag forbundet med rasjonaliseringen, ville den ikke bli gjennomført. Ja, enda verre — det er fare for at folk i det hele tatt ville opphøre å produsere mer enn det de ville produsere fordi de syntes det var morsomt.

Formålet med denne omfordelingen var å slippe å operere med flere etterspørselsfunksjoner — en for hver person. Problemet kunne også vært løst på andre måter. En kunne være å anta at konsumsubstitumalene (Engel-kurvene) var rette linjer i godediagrammet, og hadde samme retning for alle individer. En annen løsning kunne være å la alle personer på samme inntektstrinn være like, og la inntektsfordelingen være gitt i markedet når X_1 og X_2 var gitt. De resultatene vi ville kommet fram til ved å bruke den siste av disse to alternative forutsetningene om etterspørselen ville likne svært på de resultatene vi kom til ovenfor. Der har vi nemlig også antatt at inntektsfordelingen var gitt når X_1 og X_2 var gitt — og lik en ideal-inntektsfordeling.

En annen innvending mot analysen ovenfor er at den overhode ikke ser på kostnadene ved rasjonalisering. Dette ville kreve en dynamisk analyse.

Endelig gir modellen ovenfor ikke noe direkte om faren for arbeidsløshet ved rasjonalisering. Det hevdes i denne forbindelse særlig ofte at hvis det rasjonaliseres i utlandet, men ikke her hjemme, vil våre bedrifter bli mindre konkurransedyktige, de blir nødt til å innskrenke, og følgelig kan vi lett få arbeidsløshet.

Det er klart at dette ikke vil skje dersom rasjonaliseringen i utlandet skjer på en slik måte at alle prisforhold holder seg konstante. Dette vil overhode ikke endre konkurranseforholdene for norske bedrifter. Derimot kan det bety at realinntekten i utlandet vil stige, mens dette ikke skjer her hjemme. Hvis rasjonaliseringen medfører endringer i de relative prisene, kan en skille mellom to hovedtilfelle — om de relative prisene endrer seg slik at Norges terms of trade bedrer seg, og at terms of trade forverrer seg. Det første tilfellet kan vi vente inntreffer om utlandet rasjonaliserer produksjonen av slike varer vi tradisjonelt importerer. I et sentraldirigert samfunn vil en da kunne beholde den innenlandske produksjon som før av alle varer, men siden bytteforholdet for eksportvarene bedrer seg, vil en for konstant eksport kunne få mer importvarer. Det er også mulig en ville ønske å overføre arbeidskraft m. v. fra næringer som produserte for hjemmemarkedet til eksportnæringer. Realinntekten ville gå opp. Akkurat det motsatte vil være tilfellet om prisene endret seg på en slik måte at terms of trade forverret seg, hvilket antakeligvis ville skje om utlandet rasjonaliserte produksjonen av de varer vi eksporterte.

Hvis vi hadde en ikke sentraldirigert sektor ville vi i begge tilfelle få bedrifter som kom i vanskeligheter. Det synes vanskelig å si noe om hvilket av tilfellene som vil skape størst vanskelighet og størst arbeidsledighet på kort sikt.

Heller ikke kan en si noe om hvorvidt sysselsettingsvanskene i Norge vil bli større eller mindre om også vi rasjonaliserer enn om vi unnlater å gjøre det. En annen sak er jo at vi sikkert realinntektsmessig vil være tjent med å følge med i den tekniske utvikling som skjer.

Av betydning for størrelsen av disse omstillingsvanskene blir bl. a. mobiliteten av arbeidskraft og andre produksjonsfaktorer mellom næringer og mellom landsdeler. Videre kan rent pengemessige forhold spille inn. Eksempelvis vil antakelig de kortsiktige virkninger på sysselsettingen av en forverrelse i terms of trade bli forskjellig ved en senking av eksportpriser under gitte importpriser og ved en heving av importprisene under konstante eksportpriser. Men det er ikke så lett å si i hvilken retning forskjellen går.

*

Vi skal ikke se mer på dette problemet, men skal som eksempel på forhold som kan komme inn ved bestemmelsen av det absolutte prisnivå og totalt sysselsettingsnivå se på en Keynesaktig modell for en lukket sektor. Mens modellen ovenfor skulle gi uttrykk for en løsning når det er full mobilitet av arbeidskraft, og under forutsetning av at Say's lov gjelder, forutsetter vi nå samtidig at nominallønnen er gitt og at den nominelle verdien av investeringsstrømmen er gitt. Vi vil bruke følgende modell:

(19) $X = \Phi(N, \alpha)$.

Dette er en produktfunksjon. X er nettoprodukt uttrykt i faste priser, N er total sysselsetting og α en skiftparameter.

(20) $p\,\Phi'_N = w$.

Dette gir uttrykk for produsentenes tilpassing — verdien av grenseproduktiviteten av arbeidskraften skal være lik nominallønnen. p er en prisindeks, $\Phi'_N = \frac{\delta\,\Phi(N,\alpha)}{\delta\,N}$ og w er nominallønnen, som antas gitt

(21) $w =$ gitt

(22) $p\,I =$ gitt

I er nettoinvesteringene. Bedriftene antas altså, på et eller annet grunnlag, å ha bestemt hvor meget de skal kjøpe kapitalutstyr for pr. tidsenhet.

(23) $X = C + I$

er en definisjonslikning, C = konsum.

(24) $C = f(X)$.

Dette er en konsumfunksjon. Realkonsumet C antas å stige med stigende X, men er uavhengig av p for gitt X. (Om en vil — det er ikke pengeillusjon). Vi antar $0 < f'(X) < 1$, der $f'(X) = \frac{df(X)}{dX}$.

(25) α = autonom.

(19) — (25) gir 7 likninger mellom de 7 variable X, N, C, I, p, w, α. Systemet er altså determinert.

Anta nå at det foretas endringer i produktfunksjonene i landet, slik at sammenhengen mellom N og X endres, og anta at vi kan uttrykke dette ved en endring i α. Vi kan finne virkningen av en liten endring i α ved implisitt derivasjon av systemet. Dette gir

$$(26)\quad \frac{dN}{d\alpha} = \frac{-\Phi''_{N\alpha}(X-f(X)) + \Phi'_{\alpha}\Phi'_{N}(1-f'(X))}{\Phi''_{NN}(X-f(X)) - (\Phi'_{N})^2(1-f'(X))}$$

$$(27)\quad \frac{dp}{d\alpha} = \frac{p(1-f'(X))(\Phi'_{N}\Phi''_{N\alpha} - \Phi''_{\alpha}\Phi''_{NN})}{\Phi''_{NN}(X-f(X)) - (\Phi'_{N})^2(1-f'(X))}$$

$$(28)\quad \frac{dX}{d\alpha} = \frac{(X-f(X))(\Phi'_{\alpha}\Phi''_{NN} - \Phi'_{N}\Phi''_{N\alpha})}{\Phi''_{NN}(X-f(X)) - (\Phi'_{N})^2(1-f'(X))}$$

Den felles nevner ovenfor er negativ da vi analogt med vanlige produktfunksjoner antar $\Phi''_{NN} < 0$ og da $X-f(X) = I$, som vi vil anta er positiv.

Under våre forutsetninger vil altså en endring i produktfunksjonene som øker X ved gitt anvendelse av arbeidskraft, men som ikke endrer grenseproduktiviteten av arbeid føre til en nedgang i N og p og økning i X. Og det vil alltid være slik (hvis bare $f'(X) < 1$), at om X øker, må p gå ned, da $I = X - f(X)$ øker med X, og pI = gitt. Hvis endringen i α øker grenseproduktiviteten av arbeid relativt meget, dvs. $\Phi''_{N\alpha}$ relativt stor positiv, kan sysselsettingen gå opp. Samtidig vil også X gå opp. Prisene vil kunne stige (dvs. reallønnen synke) om de foretatte endringene i produktfunksjonene senker grenseproduktiviteten av arbeid kraftig.

Betingelsen for at $\frac{dX}{d\alpha} < 0$ er at $\frac{\Phi''_{N\alpha}}{\Phi'_{\alpha}} < \frac{\Phi''_{NN}}{\Phi'_{N}}$.

Grovt sett kan en si dette uttrykker at om Φ'_{N} synker med α og Φ'_{N} ikke synker svært sterkt med stigende N, dvs. $\Phi''_{N\alpha} < 0$ og Φ''_{NN} negativ men liten i tallverdi, kan omlegningen av produksjonsstrukturen føre til at sysselsettingen må minskes så meget for å få oppfylt (20) at produksjonstapet av denne grunn blir større enn den direkte produksjonsvinsten av omlegningen, uttrykt ved Φ'_{α}.

Betingelsen for at $\frac{dN}{d\alpha} > 0$, $\frac{\Phi''_{N\alpha}}{\Phi'_{\alpha}} > \frac{\Phi'_{N}(1-f'(X))}{X - f(X)}$

er vanskeligere å tolke intuitivt. For å forenkle kan vi se tilfellet $f(X) = Xf'(X)$, dvs. gjennomsnittlig konsumandel = marginal konsumandel. Vi får da at $\frac{dN}{d\alpha} > 0$ om $\frac{\frac{\delta}{\delta\alpha}\Phi'_{N}}{\Phi'_{N}} > \frac{\frac{\delta}{\delta\alpha}X}{X}$

Dvs. α må, relativt sett, virke sterkere på Φ'_{N} enn på X.

Den av relasjonene ovenfor det vel er lettest å kritisere er (22). Hadde vi f. eks. isteden antatt at det var den fysiske størrelsen av investeringsstrømmen I som var gitt, ville vi fått $\frac{dX}{d\alpha} = 0$ og $\frac{dN}{d\alpha} = -\frac{\Phi'_{\alpha}}{\Phi'_{N}}$. En kan her tenke seg flere varianter. Men felles for dem alle er, om vi vil beholde systemet statisk, at omleggingen av produksjonsstrukturen ikke må kreve ekstra kapital som må produseres før omleggingen kan skje. Hvis dette var tilfelle, kunne det ikke foretas noe plutselig skift i produktfunksjonen, slik vi har gjort ovenfor.

*

Selv på grunnlag av de enkle modellene som er brukt ovenfor kan vi kanskje trekke følgende konklusjoner: Virkningene av rasjonalisering på fordelingen av sysselsetting på næringer avhenger sterkt av virkningen på grenseproduktiviteten for arbeid. Men stort sett kan vi kanskje anta at sysselsettingen i en næring som rasjonaliserer går ned, og at det samme gjelder prisen på dens produkter, sett i forhold til andre priser. Oftest vil antakelig totalproduktet for landet under ett stige. Det kan også bli stigning i arbeidsløshet, både grunnet treghet ved overføring mellom næringer og grunnet treg tilpassing av etterspørselen til de økte muligheter for produksjon. Overgangsvanskeligheter som følger av at det rasjonaliseres i utlandet avhenger av hvilke næringer der som rasjonaliserer — og vi vet ikke om det at vi selv også rasjonaliserer forsterker eller minsker disse.

Norge i Frihandelsforbundet

Per Tveite svarer:

Seks yngre sosialøkonomer, knyttet til Universitetets Sosialøkonomiske Institutt, offentliggjorde i forrige nummer av bladet et åpent brev til økonomer som tidligere har vært professor Ragnar Frisch's medarbeidere og nå sitter i framtredende stillinger i statsadministrasjonen. En av adressatene, ekspedisjonssjef Bjørn Larsen, svarte i forrige nr. av Sosialøkonomen. I dette nummer bringer vi underdirektør Per Tveite's svar.

De økonomiske fluktuasjoner i de siste årene har vært relativt små sammenlignet med utviklingen i mellomkrigstiden. Likevel burde det ha vært mulig, bl. a. gjennom en bedre koordinering av den økonomiske politikk landene imellom, å unngå tilbakeslag i industriproduksjonen og å gjennomføre en sterkere gjennomsnittlig produksjonsvekst i de vestlige land.

Det er nå mange år siden Norge sammen med andre land forpliktet seg til å arbeide for en avvikling av restriksjoner på eksporten og importen. Vi har derfor hatt rikelig tid til å sette oss inn i den problemstilling en «fri utenrikshandel» reiser. Selv om bildet etter hvert er blitt temmelig komplisert på grunn av de ulike regionale grupperinger, skal liberaliseringslinjen i den internasjonale handel etter forutsetningene følges videre av de vestlige land. De nåværende EFTA-land arbeider aktivt for å få i stand en brobygging i det minste mellom De seks og De sju, og samtidig presser amerikanerne på for å unngå «diskriminering» i varebyttet. Om de nye fremstøt lykkes, vil det ytterligere redusere våre muligheter for å påvirke eksporten og importen gjennom tradisjonelle handelspolitiske virkemidler.

Hvis vår egen økonomi hadde vært å betrakte som en isolert sektor, eller hvis vår utenrikshandel hadde vært av samme beskjedne omfang i forhold til den innenlandske produksjon som i De forente stater, ville problemstillingen for vårt vedkommende vært en ganske annen enn den er i dag. Vi må nå disponere ut fra en situasjon der summen av de vare- og tjenestestrømmer som går inn og ut av landet, er av nesten samme størrelsesorden som bruttonasjonalproduktet, samtidig som vår utenrikshandel er overveiende vest-orientert. Også av politiske grunner vil det i denne situasjon bare ha akademisk interesse å reise spørsmålet om Norge alene bør stille seg utenfor det vestlige samarbeidet. Dette forhindrer ikke at det kan ha sine betenkelige sider «å gi avkall på økonomiske virkemidler fra statens side», særlig på bakgrunn av den økonomiske politikk som nå blir ført i de ledende industriland i Vest-Europa og Amerika.

Imidlertid har det vel fra norsk side aldri vært meningen å betrakte liberalisering av utenrikshandelen som et mål i seg selv. Vi har gjennom internasjonale avtaler bundet oss til ikke å gjøre bruk av en serie tradisjonelle virkemidler. Vår valutakurspolitikk er bundet gjennom vårt medlemsskap i IMF, vår handlefrihet i tollpolitikken er blitt innskrenket i GATT, og vår adgang til å bruke kvantitative restriksjoner på eksporten og importen er også blitt sterkt innskrenket, særlig gjennom OEEC-samarbeidet. Nye forpliktelser ligger i EFTA-konvensjonen. Ideen bak dette har vært at vi alle ville ha gjensidig fordel av å være bundet til bestemte internasjonale spilleregler. Jeg har i hvert fall alltid søkt å arbeide ut fra den forutsetning at hensikten har vært å flytte en del av kontrollen fra det nasjonale til det internasjonale plan.

Det er mulig at vi også her i Norden er kommet litt for mye på gli i det siste i retning av å blande sammen mål og midler i det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet. Parisforhandlingene om et europeisk frihandelsområde og EFTA-prosjektet får ta en del av skylden for dette. Det er også et kompliserende moment at politiske motiver i denne forbindelse overskygger de økonomiske. Etter min mening vil det være meget uheldig å bli så oppslukt av «frihandelen» at Norge mister sin identitet som eksponent for et mer rasjonelt syn på den økonomiske politikk enn det vi finner hos frihandelsområdets egentlige opphavsmenn. Derfor mener jeg også at professor Frisch's artikler var en nyttig tankevekker.

Det kan i denne sammenheng være nyttig å minne om at Norge i alle vestlige økonomiske samarbeidsorganer i etterkrigstiden har vært betraktet som et radikalt element. Etter at professor Frisch selv resignerte i FN, har det kanskje ikke vært en slik flukt over de norske fremstøt i internasjonale organisasjoner, eller vært gjort en slik «idé-innsats» som Frisch etterlyser i sin annen november-artikkel. Men de norske regjeringsrepresentanter har i hvert fall forsøkt å hevde en «norsk» linje i diskusjonene med alle små og store Erhardter. En annen sak er at Norges rolle i utformingen av de store linjer har vært relativt beskjeden. Det er et illustrerende eksempel at Norge ikke engang var tildelt en plass i den nye atlantiske samarbeidsgruppen da den begynte sine viktige drøftelser i Paris i midten av januar i år.

Kjøperåd . . . .

Det er mulig at en i enkelte tilfelle kan forenkle denne metodikken. Det har vært foreslått å la en gruppe forbrukere diskutere seg fram til en preferanserekkefølge for et utvalg av varer. Det er åpenbare farer ved en slik framgangsmåte. På den ene side har en farer begrunnet i gruppepsykologiske fenomen. Hvis det i gruppen er en utpreget ledertype, vil det være risiko for at gruppens standpunkt ikke vil være særlig forskjellig fra lederens standpunkt. På den annen side er det uløste logiske problem ved slike gruppeavgjørelser. Dette illustreres ved følgende eksempel: En gruppe på tre personer skal gi en preferanserekkefølge for merkene A, B og C. Person nr. 1 mener at A er bedre enn B som igjen er bedre enn C. Nr. 2 har rekkefølgen B—C—A og nr. 3 har rekkefølgen C—A—B. Tenker en seg at den endelige rangering blir foretatt etter alminnelig flertallsavstemning innen gruppen, vil resultatet være avhengig av i hvilken rekkefølge avstemningen foretas. Blir merkene sammenliknet parvis, er det nemlig flertall to mot en for at A er bedre enn B, at B er bedre enn C og at C er bedre enn A!

Gruppevurderinger kan formodentlig likevel brukes i mange tilfelle, kanskje særlig der hvor det er spørsmål om å gi en uttalelse om et enkelt eksemplar av en produkttype.

Det finnes andre forenklingsmuligheter enn gruppeavgjørelser i den form som er nevnt foran. En kan f. eks. kombinere gruppevurderinger med enkelte intervjuer. Det kan gjøres ved at en i første omgang lar en gruppe stille opp en liste over de forskjellige egenskaper ved en produkttype som man har målt i rekkefølge etter viktighet. Den egenskap man vil legge størst vekt på blir altså satt først også videre helt til den siste på listen, som vil være den minst vesentlige egenskap man har målt. For hvert merke som har vært med i undersøkelsen kunne en så stille opp en liste med karakterene for de enkelte egenskaper i samme rekkefølge — og hvor en f. eks. bare bruker tre karakterer for hver egen egenskap: bedre enn gjennomsnittlig, gjennomsnittlig, dårligere enn gjennomsnittlig. På bakgrunn av en slik liste skulle det være mulig å komme fram til en endelig preferanserekkefølge med relativt enkle intervjuer.

Det er unødvendig å fortelle norske økonomer hvilket komplisert og vanskelig arbeid en står overfor når en skal løse disse sammenveiings- og og måleproblemene ved vareundersøkelser. Vi har så og si fått inn dette problemkompleks med morsmelken, i denne sammenheng særlig Ekskursene 4, 10 og 18 i «Notatene».

6. Hvilken grad av sannsynlighet for riktige kjøperåd skal det kreves?

Det er dessverre slik at en må være beskjeden når det gjelder dette spørsmål. Det er neppe mulig å kreve noen bestemt sannsynlighet, en må være fornøyd når en har en målsetting med hensyn til sikkerheten noenlunde klart for seg. Det er klart at går en inn for å lage kjøperåd løper en også en risiko for å gi feil kjøperåd. Denne risikoen løper en imidlertid også hvis en lar være å lage kjøperåd, men offentliggjør vareundersøkelser i den form de har hatt hittil. Det har vist seg at karaktergivning for de enkelte egenskaper som er undersøkt ved Forbrukerrådets vareundersøkelser hittil, til dels er blitt oppfattet som kjøperåd.

Det er to typer feil som kan gjøres i forbindelse med kjøperåd, som ved alt annet slikt arbeid: metodefeil og feil som skyldes tilfeldigheter. Er vi flinke nok, kan vi kanskje gjøre et skjønn over sannsynligheten for å begå metodefeil. Ved omhyggelig planlegging og grundig forarbeid ved vareundersøkelsene, kan denne type feil reduseres. Her kommer igjen tidsmomentet inn i bildet, jo større tempo jo større sannsynlighet for metodefeil og omvendt. Teoretisk er det mulig å anslå sannsynligheten for feil som skyldes tilfeldigheter på grunnlag av data fra selve undersøkelsen. Det er ganske klart at vi har å gjøre med stokastiske feilledd på alle gjennomsnittsstørrelser av egenskaper som inngår ved sammenveiing til kjøperåd. Målet må være å finne fram til slik målemetodikk for de enkelte egenskaper at såvel forventning som spredning for disse feilledd blir så liten som mulig.

Enten feilsannsynlighetene kan tallfestes eller de må vurderes skjønnsmessig, bør en danne seg en mening om hvilken sannsynlighet for riktige kjøperåd en vil tilstrebe. Svaret vil formodentlig variere med konsekvensen av å ta feil. Konsekvensene av feil kjøperåd for den enkelte forbruker i form av redusert nytteverdi av inntekten i forhold til en situasjon uten kjøperåd, kan neppe bli særlig store. Hvis Forbrukerrådet for en bestemt behovsgruppe sier at merke A innen en produkttype er litt bedre enn merke B og at merke C ikke kan anbefales, er det neppe gjort noen stor feil overfor forbrukerne om det senere skulle vise seg at mer nøyaktige målinger gir som resultat at merket B for denne behovsgruppen vil være litt bedre enn merke A, og C fremdeles ikke anbefalt.

Forbrukerrådet vil stå overfor vanskelige avveiningsproblem når det skal avgjøre hvorvidt en vareundersøkelse skal settes i gang med sikte på å utarbeide kjøperåd. Avgjørelsen vil i hvert enkelt tilfelle avhenge av hvor store muligheter det er for å gi forbrukerne grunnlag for en øking i nytteverdien av inntekten, hvor store sjanser det er for å begå vesentlige feil i kjøperådet, muligheten for å miste goodwill ved ikke å gi kjøperåd og ved å gi kjøperåd, sjansene for å pådra Rådet erstatningsansvar etc.

Som begrensende faktorer under denne avveining må det i første rekke tas budsjettmessige hensyn. Det må også tas hensyn til begrenset kapasitet i det administrative apparat og i de institutter og laboratorier som skal utføre målingene etc.

7. Et synspunkt ved budsjettarbeidet.

Det er fra flere hold ytret ønske om å få en intensivering av arbeidet med vareundersøkelser.

Slik kan det gjøres

Ved Handelshøjskolen i København fant man for et par år siden at tilgangen på danske studenter var liten, at man hadde kapasitet til å utdanne flere siviløkonomer og at det var ønskelig med større kandidat-kull. Man foretok seg deretter to ting:

1. Utarbeidet en brosjyre om hva studiet gikk ut på, hvilke stillinger man kunne få, osv. og sendte denne til alle gymnasiaster i hele landet som det året skulle ta artium.
2. For de kommende artianere i København arrangerte man dessuten et møte der rektor talte, professor Thorkil Kristensen holdt foredrag og der ytterligere en av staben demonstrerte et «beslutningsspil». Etterpå var det kaffe og wienerbrød i klubben der artianerne ble fordelt på bord, og ved hvert bord satt det også minst en lærer og en student fra høyskolen.

Tiltakene bar åpenbart frukter, for ved neste immatrikulering var tilgangen på danske studenter fordoblet. (Tallet på de norske var omtrent det samme.)

Det er videre ytret ønske om å gjøre disse vareundersøkelsene mer nyttige for en alminnelig forbruker enn de som hittil er blitt offentliggjort. Dette betyr nødvendigvis at en må ta skritt i retning av mer eller mindre fullstendige kjøperåd. Det er klart at en intensivering av vareundersøkelsene vil kreve økte bevilgninger, og en videreføring mot konkrete kjøperåd av de vareundersøkelser som tenkes satt igang vil også kreve økte bevilgninger på grunn av det merarbeid dette vil medføre. Jo mer som satses på å gjøre grundig arbeid ved selve vareundersøkelsen, jo mindre blir sannsynligheten for å få etterregninger i form av erstatningskrav. Dette synes å være en ganske interessant problemstilling ved budsjettarbeidet.

8. Avslutning.

Det som er sagt foran må betraktes som foreløpige merknader. Enkelte problem som antakelig må overveies nærmere, er forsøkt trukket fram, men det er ikke på noe punkt gjort forsøk på en gjennomarbeidet diskusjon av problemene. En står her delvis overfor nye problem og delvis gamle problem i nye omgivelser, og arbeidet med å finne løsninger befinner seg på et forberedende stadium. Under enhver omstendighet må en regne med at vareundersøkelser og vareorienteringer i mer eller mindre offentlig regi, er et trekk i markedsøkonomien som vil bli mer markert etter hvert i tiden som kommer. Det kan muligens tjene som en unnskyldning for å spandere spalteplass og trykksverte på dette utkast.

Ny innleveringsfrist!

Prisoppgave

I anledning av sitt 50-års jubileum innbød De Norske Bykredittforeninger til følgende prisoppgave:

Boligfinansieringen i Norge.

a. Gi en vurdering av den nåværende boligfinansiering i Norge.

b. Etter hvilke prinsipper bør boligfinansieringen i Norge organiseres i fremtiden.

c. Hvilken rolle kan Bykredittforeningene spille i den fremtidige boligfinansiering?

Som bedømmelseskomite ble oppnevnt professor E. W. Paulson, Norges Handelshøyskole, direktør Kaare Petersen, Den Norske Bankforening, og som representant for De Norske Bykredittforeninger, Fellesstyrets formann, direktør J. G. Helmer.

Besvarelsene bør være på maksimum 25 000 ord. **Innleveringsfristen er utsatt fra 1. juni 1969 til 1. desember 1969.** Besvarelsene forsynes med motto og det legges ved navneseddel i lukket konvolutt med samme motto. Innleveringen skjer til De Norske Bykredittforeninger, Fellesstyret, Drammensveien 10, Oslo.

Det er satt opp følgende premier:

1. premie — kr. 10 000,-
2. premie — kr. 5 000,-

Dessuten kan kjøpes inn besvarelser for 1 000 kroner pr. besvarelse.

Bedømmelseskomiteen forbeholder seg rett til å dele premiene på flere besvarelser, eller om ingen besvarelse blir funnet verdig, å avstå fra å dele ut premier.

Utfallet vil bli kunngjort i de samme blad som denne innbydelse er innrykket i.

Premievinnerne kan regne med at deres besvarelse vil bli trykt i sin helhet eller i utdrag. Bykredittforeningene forbeholder seg å avgjøre hvordan offentliggjørelsen av disse — og eventuelle andre besvarelser — skal skje.

Thorstein Veblen
(1857—1929)

Av cand. oecon. Kåre Amundsen

Den norskættede T. Veblen fikk sin første akademiske utdannelse ved Carleton College i Minnesota i årene 1875—1880. Her fikk han bl. a. undervisning i sosialøkonomi av den kjente «marginalisten» J. B. Clark. Etter en kort tid, der han vesentlig studerte filosofi, tok Veblen en doktorgrad innenfor dette fagområdet ved Yale universitetet i 1884.

Veblen hadde uortodokse meninger og oppførsel, og det var vanskelig for ham å få noen stilling ved noe universitet. Først i 1891 fikk han et stipend i de sosiale vitenskaper for et opphold ved Cornell universitet.

Han kom nå til å føre en omflakkende tilværelse mellom de enkelte universitetene resten av sitt liv, og han oppnådde aldri å bli noe annet enn «assistant professor». Det var til stadighet vanskeligheter med å få fornyet hans egasjement ved de enkelte universiteter som han ble knyttet til. Etter åpningen av Chicago universitet ble Veblen knyttet til dette i årene 1893—1906. I årene 1906—1909 oppholdt han seg ved Stanford universitet, mens han fra 1910—1917 var ved Missouri universitet. I 1919 får han så en stilling ved den nyopprettede «New School for Social Research» i Chelsea. Ved siden av sin universitetslærervirksomhet ernærte Veblen seg som redaktør og skribent.

Den etterklassiske lærebygningen som T. Veblen stiftet bekjentskap med under sin studietid, syntes han på ingen måte kunne gi noen *virkelig forklaring* på hvordan samfunnsøkonomien funksjonerte i Amerika på den tiden. Denne teorien hadde som forutsetning atomistiske enheter som foretok økonomiske handlinger ut fra rasjonelle avgjørelser i forbindelse med nytte- og offeravveielser. Slike enkle utformede likevektsanalyser mente Veblen ikke kunne passe for det velutviklede kapitalistiske samfunnet som en hadde. Derimot skulle slike analyser ha større relevans i den prekapitalistiske tiden.

Istedet for et «økonomisk individ» som den klassiske læren opererte med, analyserte Veblen de økonomiske fenomener fra en sosiologisk-økonomisk synsvinkel, der menneskene var i besittelse av visse biologiske instinkter som de forsøkte å utfolde, men ble mer eller mindre hindret i dette ved de institusjonelle forholdene som var rådende til enhver tid. Det statiske synet på den sosialøkonomiske vitenskapen, at en skulle ha funnet frem til almengyldige lovmessigheter til alle tider, slik som klassikerne ville ha det til, kunne Veblen heller ikke gå med på.

Etter hans mening måtte den sosialøkonomiske vitenskapen være *dynamisk*, og en måtte stadig ta i betraktning at samfunnet endret seg. I sitt dynamiske samfunnssyn er Veblen sterkt påvirket av *darwinismen*, der han har et zoologisk syn på samfunnets utvikling. Denne betrakter han som et resultat av «alles kamp mot alle», der det da foregår en «naturlig» utvelgelse ved den prosess som foregår i samfunnet idet samfunnsstrukturen endrer seg. Denne utviklingen påpeker han *ikke* er forutbestemt, men er et resultat av den stadige pågående «samfunnskampen».

Tids- og stedbundenheten av de sosialøkonomiske teoriene hadde den historiske skolen i Tyskland, og særlig K. Marx tatt opp til behandling. Veblen hadde derfor stor respekt for Marx, og han var enig i mange av hans synsmåter. Men Marx var også i seg selv «tidsbestemt», og Veblen anså f. eks. Marx' inndeling av samfunnet i klasser, i besittere og eiendomsløse, for ikke relevant for det moderne amerikanske samfunnet. Veblen innfører istedet en gruppeinndeling med *teknikere* og *finansfolk* som to hovedstridende grupper i det moderne samfunn.

Når det gjelder Veblens adferdsteorier, så blir det den menneskelige adferden i det moderne kapitalistiske samfunnet han blottlegger. På konsumsiden hevder han at folk higer etter å «vise frem» at de har *pengerikdom*, ved å ha et iøynefallende konsum. Etter Veblens mening lever folk i et moderne samfunn også i en kronisk ulikevektig konsumsituasjon. De enkelte higer etter stadig å kunne få et «finere» konsum enn andre, der konsumet da skal være iøynefallende og tildels direkte sløseri. Alle og enhver skulle da være istand til å se at vedkommende er i besittelse av pengerikdom.

På produksjonssiden finner Veblen ut at det er et motsetningsforhold mellom finansfolk, dvs. de som går inn for å skape *pengemessig rikdom*, og de «produktivt» arbeidende individene, teknikerne, som er interessert i å skape størst mulig *produksjon* i samfunnet.

Eiendomsretten og de bestående institusjonelle forholdene gjør nå, etter Veblens mening, at det han kaller «det økonomisk potensielle nettoproduktet» som teknikerne vil realisere, blir «sabotert» av finansfolkene ved den adferd og makt de har når de skal oppnå størst mulig pengegevinst.

Veblen hadde et sosialistisk grunnsyn, og han mente at samfunnsforholdene med den «big business» som var, burde endres, dog ikke etter et marxistisk mønster. Derimot burde teknikerklassen etter Veblens mening overta samfunnsapparatet og stå for dets styre og stell. Veblen tror også at denne samfunnssituasjonen ville fremkomme av seg selv over tiden.

En påskynnelse av denne prosessen mente han kunne gjennomføres ved en generalstreik. Da skulle det være enkelt for teknikerne med den stilling de har i samfunnet å overta samfunnsmakten.

Veblen hadde vanskelig for å vinne anerkjennelse i akademiske kretser så lenge han levde. Men hans ideer ble tatt opp og ført videre av hans elever, og de har senere i sitt virke i Amerika anvendt de idéer de hadde fått av Veblen. Om dette vitner mange av de institu-

(Forts. side 18).

HAR DU LEST?

Frisch om internasjonal handel

I forbindelse med professor *Ragnar Frisch's* innlegg i frihandelsdebatten, kan det kanskje være av interesse å friske opp noen av hans tidligere arbeider på dette område og da helst de mer teoretisk betonte. Det tidligste arbeid fra hans hånd finner vi i Econometrica alt i 1934. Det som kanskje er greiest å lese finnes i «The Review of Economics and Statistics», nr. 4, 1948. Artikkelen heter «The problem of multicompensatory trade» og er meget kort og konsentrert skrevet. For å lette tilegnelsen er dessuten artikkelen gjennomgått og forklart ord for ord av en annen forfatter i en like lang artikkel i samme nummer.

Økonomisk vekst

Economica, august og november 1959, inneholder to artikler av *Nicholas Kaldor* om «Economic growth and the problem of inflation». Forfatterens hovedtese er følgende: Investeringene vil øke «at the rate needed to maintain full employmnt of resources only if investors can look forward to an annual growth of money incomes of between, say, 4 and 6 per cent per annum.» Hovedoppgaven for myndighetenes økonomiske politikk må derfor være «to get the economy in trim so that national productivity can increase at that rate». Skjer ikke det, «we will either have to tolerate continuing price inflation in order to get absolute full employment, or we must expect the process of accumulation and growth to be periodically interrupted».

Sentralbankens rolle i pengepolitikken

Erik Brofoss gir i Sparebankbladet nr. 11, 1959 en oversikt over sentralbankenes statsrettslige og forvaltningsrettslige stilling. Problemet som tas opp, er hvorvidt sentralbanken bør ha frihet til å føre den pengepolitikk den selv måtte ønske, eller om bankens disposisjoner bør underordnes statens pengepolitikk, dvs. Finansdepartementet. Forfatteren peker på at det strukturelle og funksjonelle grunnlag for pengepolitikken er endret, og at det er nødvendig med en samordning av penge- og finanspolitikken. Etter å ha gjennomgått funksjonsfordelingen mellom sentralbank og de politiske myndigheter innen en rekke konkrete områder, trekker forfatteren den konklusjon at pengepolitikken må fastlegges av Regjeringen. Sentralbankens oppgave blir derimot å gi råd om utformingen av politikken, reise saker og stille forslag, og dessuten ha adgang til offentlig å uttale kritikk over de politiske organers vedtak og disposisjoner.

Investeringer og import

Universitetsstipendiat *Tore Thonstad* har som kjent utgitt en bok som heter «Produksjonsstruktur, import og sysselsetting» (Statistisk Sentralbyrås SØS-serie). For den som er makelig anlagt, eller som ikke har tid til å lese hele denne boken, finnes det en snarvei til noen av de problemene som er behandlet der i en artikkel av samme forfatter i «Ekonomiska Samfundets Tidskrift», nr. 4, 1959. Artikkelen heter «Investeringenes virkninger på importen» og gir noen eksempler på bruk av krysløpsanalyse på dette området. Artikkelen er holdt i en «muntlig form», som gjør at den virker ganske lettlest.

Ny lov

om sosialøkonomisk embetseksamen

Forslag til ny lov om sosialøkonomisk embetseksamen ble fremmet i statsråd 8. januar. Forslaget bygger på det samme mønster som de lover Stortinget vedtok i fjor for historisk-filosofisk embetseksamen og matematisk-naturvitenskapelig embetseksamen.

Den nye lov vil åpne muligheter for ny studieordning og rasjonalisering av undervisningen.

Høstens eksamensresultater

Som de fleste kanskje er blitt klar over, ble det uteksaminert 3 nye sosialøkonomiske kandidater i høstsemesteret. To av dem fikk laud og en fikk haud.

Til I. avd. var det oppmeldt i alt 15, og selv om to trakk seg før eksamen, en strøk og en trakk seg etter den skriftlige eksamen, er vel dette det største antall og det første egentlige studentkull som har avlagt eksamen til I. avd. på mange år.

Svært få av dem ville ha sine resultater offentliggjort, så vi har i stedet regnet ut noen gjennomsnitt som vi tror avslører litt av innstillingen til de forskjellige fag. Enkelte eldre økonomer vil kanskje nikke gjenkjennende, og de helt nye studenter håper vi vil ta lærdom.

Gjennomsnittskarakterer for de 12 som fullførte skriftlig eksamen til I. avd.:

Grunnkurs	2,70
Teoretisk statistikk	2,70
Befolkningslære	2,90
Rettslære	2,93
Muntlig	2,70

En hyppig spredning på enkeltkarakterene fra 2,75 eller bedre til langt over 3,0 er ikke tilfeldig når den forekommer fra eksamen til eksamen, og alltid er det de samme to fagene som ødelegger en ellers god karakterserie. Når skal vi lære?

D. O.

Er studentene bare sure?

Herr redaktør!

Studentspalten i nr. 10 inneholder et intervju med en av høstens nye kandidater og kommentarer av redaktøren. Det som slår en ved lesingen, er den sure tonen gjennom det hele, og en fristes til å spørre om kandidatene etter flere år i Frederiksgate ikke har noe positivt å «spe på med»? Vi eldre sitter med et inntrykk av at undervisningen i dag er mer omfattende enn noen gang før. Samtidig er studenttallet så lite at en nesten kan tale om personlig omsorg for hver enkelt student fra lærernes side.

Hvis intervjuobjektet har sett det som et mål å «si noe som kunne virke provokatorisk», for å sitere innledningen, tror jeg uttalelsene skyter langt over målet, selv om de har forårsaket disse linjene fra meg. Kandidaten kommer med en rekke uttalelser som kunne vært grunnlag for diskusjon, men «ånden» i innlegget gjør vel at ingen vil forsøke noen debatt om realitetene.

K. M.

T. Veblen . . . .

sjoner som i Amerika er blitt opptatt med empirisk statistiske undersøkelser av samfunnsspørsmål etter Veblens samfunnssosiologiske syn.

Selv om Veblen aldri kom til å drive noen kvantitativ økonomisk virksomhet, gikk han sterkt inn for at en måtte komme over til empirisk-statistisk kvantifiseringer av lovmessigheter i samfunnsøkonomien.

Mange av New Deal-politikkens ledende økonomer var også influert av Veblens lære.

*

De mest kjente økonomiske arbeider av Veblen er:
The Theory of the Leisure Class, 1899.
The Theory of Business Enterprise, 1904.
The Instinct of Workmanship, 1914.
The Vested Interest and the Commen Man, 1919.
The Engineers and the Price System, 1921.
Absentee Ownership, 1923.

Vi søker

en ny medarbeider til vårt institutt, fortrinnsvis med Økonomisk Embetseksamen eller lignende utdannelse. Vedkommende skal først og fremst drive statistisk og økonomisk utredningsarbeid vedrørende skogbruk, treforedlings-, wallboard- og trelastindustri. Stillingen krever godt kjennskap til offisiell statistikk, evne til vurdering og bruk av statistisk materiale, og god fremstillingsevne.
Lønn etter kvalifikasjoner. Pensjonsordning. Interesserte bes henvende seg til

SKOGINDUSTRIENES ØKONOMISKE INSTITUTT

Rådhusgt. 7 b, Oslo. — Tlf. 41 42 67 - 41 42 73

Lønnstelling for staten

Statistisk Sentralbyrå har innhentet oppgaver over lønnsforholdene for statens embets- og tjenestemenn pr. 1. mars 1959. Tellingen bygger på individuelle lønnsoppgaver og omfatter alle som var ansatt i heldagsstilling pr. 1. mars 1959 og som var lønnet etter statens hovedregulativ eller sjefsregulativet. Embets- og tjenestemenn i Stortinget, skolevesenet, helsevesenet, statsbankene og enkelt statsbedrifter er ikke med i tellingen, heller ikke embets- og tjenestemenn stasjonert i utlandet. Det er bearbeid lønnsoppgaver for i alt 77 646 embets- og tjenestemenn, av disse var 62 921 menn og 14 725 kvinner.

Pr. 1. mars 1959 var de justeringer og normeringer som fant sted i forbindelse med lønnsforhandlingene for statens embets- og tjenestemenn for perioden 1. januar 1958—1. juni 1960 ikke fullt gjennomført i alle etater. For sentraladministrasjonen i tilknytning til departementene og for ingeniører har det ved innhenting av tilleggsopplysninger vært mulig å få med i statistikken det alt vesentlige av justeringene og normeringene.

Gjennomsnittlig brutto regulativlønn, dvs. inklusive alderstillegg og pensjonsinnskott, for mannlige embets- og tjenestemenn pr. 1. mars 1959 var kr. 1 352,— pr. måned. Det tilsvarende tall for kvinner var kr. 1 060,—. I tillegg til regulativlønnen kommer komitegodtgjørelse, uniformsgodtgjørelse, personlige tillegg, stempelprovisjon, salærer, verdien av naturalier m. m. Regnet inklusive tilleggene var den gjennomsnittlige månedsfortjenesten pr. 1. mars 1959 i alt kr. 1 415,— for menn og kr. 1 077,— for kvinner.

Den gjennomsnittlige månedsfortjeneste for menn i Riksrevisjonen og departementene var kr. 1 897,— og i Sentraladministrasjonen i tilknytning til departementene kr. 1 800,—. I disse etatene hadde henholdsvis 58,5 og 54,3 prosent av mennene universitets- eller høgskoleutdanning. De tilsvarende tall for den sivile ytre etat var kr. 1 595,— og 22,1 prosent og for universiteter, høgskoler o. a. vitenskapelige institusjoner kr. 1 856,— og 61,9 prosent.

Mens 10,8 prosent av alle menn som er med i tellingen hadde universitets- eller høgskoleutdanning, var det tilsvarende tall for kvinner 1,9 prosent.

Månedsfortjenesten stiger tydelig med alder. For menn stiger den gjennomsnittlige månedsfortjeneste fra kr. 779,— i aldersklassen 19 år og under (regnet eksklusive N.S.B.) til kr. 1 663,— i alderen 60 år og over. Månedsfortjenesten for kvinner stiger fra kr. 715,— i alderen 19 år og under til kr. 1 360,— i alderen 60 år og over. Stigningen er både absolutt og relativt sterkest i de yngste aldersklassene.

Foreningsnytt

Sosialøkonomisk Samfunn

Møtedager i vårsemestret 1960

Tirsdag 16. februar.
Tirsdag 8. mars.
Onsdag 23. mars (kronefest).
Tirsdag 29. mars (generalforsamling).
Tirsdag 21. april.

Høstkonferansen 1960

Styret i Sosialøkonomisk Samfunn har oppnevnt en komite til å legge opp programmet for høstkonferansen 1960. Komiteen består av: Egil Bakke, formann, Jan A. Garung, Sigmund Kjos, Finn Molvig og Arne Øien.

Gjennomsnittlig månedsfortjeneste pr. 1. mars 1959 for regulativlønte embets- og tjenestemenn fordelt etter utdanning og alder

	Gj.sn. måneds. fortj. i alt	Gj.sn. månedsfortj. i aldersklassene: 20—24 år	25—29 år	30—34 år	35—39 år	40—49 år	50—59 år	60 år og over
Universitets- og høgskoleutdanning i alt	2072	1251	1406	1682	1943	2212	2373	2469
Juridisk embetseksamen	2103	—	1333	1585	1889	2229	2543	2660
Sosialøk. emb.eksamen, statsøk. eksamen	2020	—	1418	1782	2034	2280	2433	1992
Matem.-naturvitenskapelig emb.eksamen	2216	—	1577	1861	2073	2386	2844	2842
Historisk-filosofisk emb.eksamen	2332	—	—	1623	2054	2396	2700	2753
Teologisk embetseksamen	2083	—	1257	1514	1715	1966	2183	2369
Medisinsk emb.eksamen	2011	—	1238	1654	1791	2242	2834	2924
Teknisk høgskole eller tilsv. utdanning	2182	1402	1519	1932	2201	2375	2415	2539
Norges Handelshøyskole eller tilsv. utdanning	1828	—	1371	1826	2074	2067	—	—
Norges Landbrukshøgskole	1913	—	1325	1498	1800	2047	2071	2243
Andre eksamener på universitetsnivå	1879	1123	1324	1615	1827	2185	2292	2498

Nå må noe gjøres

En redegjørelse fra styret

I nr. 9, 1959, gjorde redaksjonen noen betraktninger over tilgangen til det sosialøkonomiske studium, og konkluderte med at nå må noe gjøres og at det vel må være Sosialøkonomisk Samfunn som burde ta et initiativ.

Styret i Sosialøkonomisk Samfunn har vært meget opptatt av dette problemet og tok umiddelbart etter tiltredelsen i april 1959 til med å utarbeide en folder med opplysninger om det sosialøkonomiske studium. Det var tanken at folderen skulle sendes til samtlige gymnas og eventuelt følges opp av muntlige orienteringer i de skoler (klasser) hvor vi måtte bli anmodet om det.

Når vi etter en del arbeid allikevel bestemte oss for ikke å sende ut en slik folder, hang det sammen med følgende forhold:

For det første var det klart at hele studieordningen sto foran en snarlig endring, og at det forsåvidt ville være lite praktisk og heller ikke særlig god reklame å sende ut en orientering om et studium hvor man hele veien måtte ta forbehold om endringer i studieplanen. Det ville være langt mer tilfredsstillende å utarbeide en folder når den nye studieplan var endelig vedtatt. Etter opplysninger vi fikk, regnet vi med at det muligens kunne skje i løpet av 1959.

For det andre ble vi av Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd anmodet om ikke å sende ut en spesiell folder for det sosialøkonomiske studium. NAVF holdt selv på å utarbeide en generell folder for samtlige universitetsstudier og tok sikte på å sende den ut til artianerne.

Jeg vil til slutt gjøre oppmerksom på en gledelig ting: Tilgangen til studiet har tatt seg opp de senere årene. I 1958 og i 1959 har det meldt seg opp et betydelig større antall til forberedende prøve i matematikk enn i årene 1955—1957. Antallet 1. avdelings-studenter er større enn på lenge. Dette forhindrer imidlertid ikke at styret er helt enig i redaksjonens betraktninger, og vil til en hver tid overveie hva som kan gjøres for å få en tilstrekkelig tilgang til det sosialøkonomiske studium.

For styret
Egil Bakke.

Embetsmennenes Landsforbund

På årsmøte i Embetsmennenes Landsforbund er rektor K. B. Sollesnes gjenvalgt som formann. Ny viseformann ble domprost Tord Godal. Det øvrige styre består av sorenskriver Chr. B. Apenes, rektor A. St. Stangeland, dosent, dr. philos. Eilif Dahl, byråsjef Torkjel Nesheim og amanuensis, dr. agric. Lars Strand.

Statsøkonomisk Forening

Virksomheten i vårsemestret starter mandag 25. januar med foredrag av dosent Kurt Samuelsson, Stockholm: «Välfärd i otakt».

De andre møtedagene blir 22. februar, 21. mars og 25 april. Til nå har foreningen sikret seg to foredragsholdere, nemlig statsråd Kjell Holler og varaordfører Rolf Stranger.

Foreningens møter holdes i Oslo Handelsstand, Karl Johansgt. 37.

Ny redaktør i Statsøkonomisk Tidsskrift

Cand. oecon. Gerhard Stoltz har fra nyttår overtatt stillingen som redaktør av Statsøkonomisk Tidsskrift.

Norsk Statistisk Forening

Fredag 29. januar, kl. 19.30, i Presseklubben, Klingenberggt. 4.

Foredrag av byråsjef Bjørnulf Bendiksen: Folketellingen 1960.

Redaktører:
Paal Bog — Erik Botheim

Redaksjonssekretær:
Arne Killingrød

Studentredaktør:
Dag Olsen

Redaksjonens adresse: Frederiksgate 3, Oslo

Sosialøkonomen utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til medlemmene av Sosialøkonomisk Samfunn.

Abonnementspris kr. 30.- pr. år.
Løssalg kr. 3.- pr. nr.

Henvendelser om abonnement og forsendelse rettes til UNIVERSITETSFORLAGET, Karl Johans gate 47, Oslo
Tel. 33 71 43 - Postgiro 15 530

ANNONSEPRISER:

Bakre omslagsside	kr. 300.-
1/1 side	kr. 250.-
1/2 side	kr. 150.-
1/4 side	kr. 90.-
1/8 side	kr. 55.-
1/16 side	kr. 35.-